

FORUM

LGBTIQ* identitet – kako ga žive hrvatski umjetnici? Razgovor sa Srđanom Sandićem

Autor/ica Tihomir Babić Objavljeno: 29. prosinca 2021.

📌 Tema: LGBTIQ* identitet – kako ga žive hrvatski umjetnici
Srđan Sandić

Foto: Ivana Nobilo/Cropix

Razgovori sa Srđanom Sandićem vode se u pravilu tako da on postavlja pitanja, a drugi odgovaraju. Za posljednji nastavak serijala razgovora o umjetnosti i LGBTIQ* identitetu, pristao je na zamjenu uloga.

Srđan piše u Gloriji Glam, Globusu i Svijetu kulture, vodi program književnih razgovora "**Cruising sa Srđanom Sandićem**" u zagrebačkoj MaMi, te tribinu "**Čitanje kazališta**" u Zagrebačkom kazalištu mladih. Također je i autor tri knjige. Knjigu drama i (dramskih) fragmenata "**S(i)nu bez s(i)nova**" izdao je 2012.

Nakon toga uslijedila je knjiga razgovora sa spisateljicama "**Književne večeri sa Srđanom Sandićem u Velvetu**", te "**Vrati se i kaži zbogom**", zbirka izvedbenih tekstova, napisanih kroz e-mail prepiske s **Raphaëlle Oskar**, koji brišu razliku između početka i kraja, autora i autora, autora i čitatelja.

Šarolik si, pa je možda bolje da sam sebe predstaviš kako bi htio da te ljudi upoznaju. Kao novinara, pisca, kulturnog djelatnika, kolumnista...

– Težak zadatak: imao sam dosta čudan put u novinarstvo. U Osijeku sam završio gimnaziju. Zapravo, sad kad se sjetim, jedino što sam čitao od medija u tom trenutku su bili **Zarez** i **Feral** po osobnom ukusu. Nisam mogao vjerovati što čitam! A paralelno sam čitao Globus i Nacional jer je to tata kupovao. Zarez me oduševljavao. Vidio sam da postoji nekakav prostor mišljenja koje volim čuti, koje poštujem, u kojemu volim sudjelovati.

Kad sam došao u Zagreb studirati, prvo novinarstvo, a deset godina kasnije komparativnu književnost, shvaćao sam da je moguće to raditi. Da je moguće time se baviti. I imao sam

nekakvu ludu hrabrost, zato što sasvim sigurno u tom trenutku nisam imao dovoljno znanja da pišem o knjigama ili da pišem o teatru. Ipak, previše me je oduševljavalo i nekako sam bio uvjeren da imam nešto za reći. I mislim da je to jako važno mjesto za bilo koju vrst pisanja, možda i djelovanja kao takvog. Da imaš osjećaj da imaš nešto za podijeliti.

Radi homofobije i posljedične, povremene autohomofobije, saznao sam ili i dalje saznajem što je žensko mjesto i što je ženska pozicija. Često su na sličnim adresama iz pozicije patrijarhalnog pogleda

E, a onda je to pisanje, ovo književno, dramsko, došlo kasnije. Došlo je u 27. godini. Prethodilo mu je ekstenzivno pisanje bloga "Prodaja ega: hiperinflacija emocija", čitao sam u tom trenutku dosta **Ivanu Sajko, Marguerite Duras**, raznu poeziju i dosta teorije književnosti. Možda mi je Ivana Sajko otključala mogućnost takvog pisanja, znam da sam mahnito trčao na njezin teatar. Nisam znao da se tako može pisati. I ona to zna, rekao sam joj. **Čitao sam i Dubravku Ugrešić. I ona to zna**, jasno. I odlučio sam, naprosto, napisati neke svoje priče koje se ušle u žanrovsko određenje kao svojevrsna slobodnija, nova drama. To sam napisao, pa sam davao prijateljima koji su se bavili dramaturgijom...

Dakle, ti si u taj oblik pisanja, na neki način, uletio potpuno amaterski? Nikakve dramaturške škole, nego jednostavno osjećaj da imaš nešto za reći i to je to?

– Apsolutno, da. Kasnije jesam išao u škole. No, da se vratim na pitanje. Kad su to neki ljudi pročitali i rekli da to nešto rezonira i nešto znači, onda sam se usudio taj rukopis predati **Teni Štivičić, Sibili Petlevski**, spomenutoj **Sajko, Ireni Matijašević i Ivanu Sršenu**, pokojnoj **Mani Gotovac**. I oni su svi rekli "da" - tome. Onda smo Sršen i ja odlučili objaviti tu knjigu, "S(i)nu bez s(i)nova". I to je bilo to, "postadoh pisac". Zatim je došla druga knjiga. Knjiga razgovora koje sam vodio s različitim autoricama. To je bio nekakav moj novinarski, moderatorski angažman u Velvetu, **gdje sam zapravo predstavljao uvijek žene i uvijek "ženski" diskurs**.

Nije bilo namjere u tome?

– **Generalno više vjerujem ženama**, očito. Mislim, u autorstvu. Jer su hrabrije. I tako mi se dogodila i druga knjiga. U smislu da je naprosto **Ana Petričić Gojanović** rekla: "Pa ovo bismo mogli objaviti". Onda je došao **Saša Šekoranja** kao fantastičan dizajner, kontributor toj knjizi. **Treća knjiga, "Vrati se i kaži zbogom"**, nastajala je negdje četiri godine. Dopisivao sam se s berlinskom umjetnicom porijeklom iz Osijeka, Raphaëlle Oskar, i to je krenulo tako što smo odlučili oboje izmišljati kako je to krenulo. Netko se nekome prvi javio i htjeli smo izmijeniti iskustva trauma koje smo skupa prošli kroz odrastanje. Znali smo jedno za drugo, nismo znali šta smo sve prošli, ali smo, također, znali da imamo nešto jedno drugome za reći. I to je bio jedan divan ljubavni odnos u kojem smo mi četiri godine svaki dan pisali, dopisivali se, uređivali na način da bi zadnja rečenica postajala prva rečenica, naslanjali smo se na nadrealističke prakse pisanja. **I onda je ušla Lana Cavar, moja prijateljica i velika dizajnerica**, koja je dizajnirala i moju prvu knjigu. Strahovito mi je važan taj projekt jer je bio najslobodniji. Išli smo stvarno preko margina i bili smo hrabri, ludi. Knjiga je doživjela solidnu recepciju. Nismo, doduše, očekivali da će ikakvu recepciju doživjeti, jer je dosta atipična.

Kako je do "Cruisinga" došlo? To radiš već sedam godina.

– Dakle, moj prvi studentski posao bio je u MaMi. To je tada bio Internet cafe. Došao sam kod **Petra Milata** i rekao: "Meni treba posao". On kaže: "Evo ti ga, radi". (smijeh) I ja sam sjeo i radio, to je bilo prezabavno. Dolazili su razni

"subverzivni ljudi. Bio je to genijalan, genijalan moment u mom životu. **MaMa mi je, zapravo, bila mama u Zagrebu.** U smislu da je to bila safe zona, kao što mi je i danas, na neki način, ostala. Kad tamo idem, idem doma. I kad ugošćujem ljude, kao da ih ugošćujem u svom dnevnom boravku. I onda smo razgovarali, Petar i ja, što bismo mogli, ja se bavim time čime se bavim, ajde, kao, evo ti, vodi. Ajmo probat, da vidimo tko će doć, da vidimo hoće li biti interesa. I interesa je, zapravo, bilo. Interesa je bilo jako puno. Ponajmanje za najslavnije autore. Ponajviše za nove. I to mi je jako drago zato što je interes očito tu. Samo što su neki ljudi nekoj javnosti dosadili jer su omniprezentni u medijima, pa ljudima nije više zanimljivo čuti po stoti put isto. Svi razgovori dostupni su na Youtubeu.

A "Čitanje kazališta"?

– Da, u ZKM-u je to projekt koji sam pokrenuo, autorski uz veliku podršku **Snježane Abramović Milković**. Tamo sam isto voditelj, moderator. To sad radim već pet godina. Na početku pandemije smo pauzirali jer se moralo pauzirati. I to mi je jednako važan projekt, jer nekako s tim studijem Komparativne i ulaskom u teatrologiju i **s mentorstvom Lade Čale Feldman**, koja je veliki uzor i inspiracija, usudio sam se misliti da mogu o tome misliti. Tribinu sam nazvao po slavnoj knjizi francuske teoretičarke **Anne Ubersfeld**.

Čitanje kazališta: Euripid, Freud, feminizam

Rekao si da si kasnije, naknadno, išao na nekakve edukacije iz "kazališta"?

– Pa da, to su bile kao nekakve škole, praksice, seminari. U jednom trenutku su **Ivica Buljan i Robert Waltl** pokrenuli jednu školu u Ljubljani, u suradnji s drugim kazalištima po svijetu koja se zvala **Experimental Theatre Academy**. Javio sam se i dobio poziv. Upisao se, otišao u Ljubljanu, **tamo sam radio s Pascalom Rambertom**. Onda sam otišao u Estoniju, tamo smo pak radili u lutkarskom teatru. Bilo je raznih ZKM-ovih praksi, radionica dramaturških, na kojima sam bio. Bilo je čitanja, seminari kreativnog pisanja kod Ivane Sajko. Uglavnom, da skratim, i dan danas imam napadaje panike prije i nakon pisanja. Bilo kojeg – novinarskog, umjetničkog. I to sad zvuči... mislim, to zapravo jako loše zvuči, ali to je istina. Mislim da je Tena Štivičić u jednom intervjuu rekla, u Nedjeljom u dva, da kad piše dramu - plače. Stvarno se slično osjećam. Meni tekst nikad nije završen, uvijek mislim da ne znam dovoljno. A pogotovo kad je to nešto, kao, književno. To mi je ono...

Osjećaš li se zbog nedostatka "umjetničke edukacije" ili njezina kasnijeg stjecanja kao outsajder?

– Formalno sam sve zadovoljio i završio. Mislim da se radi o nekim procesima u mom psihološkom prostoru koji nemaju veze s ovim "tehničkim" pitanjima.

Akreditiran za pisanje o književnosti, ali jesi li "akreditiran" da pišeš književnost?

– Da, dobro postavljeno - međutim, tko jest? Jesu li vodeći svjetski autori u povijesti književnosti studirali književnost? Pa, nisu baš. I da li se to da naučiti? Pa, ne nužno. Postoji ozbiljna diskusija oko toga trebaju li studiji kreativnih pisanja uopće postojati. Međutim, oni postoje i nek postoje, samo što ne garantiraju "umjetnost". Kao što ni cijeli kreativni,

produkcijski sustav ne garantira kvalitetan sadržaj, na nekom filmu, npr.

(Foto: Sara B. Moritz)

E, ali odgovor. U tim anegdotalnim druženjima, partijanjima, kad bih bio nešto oštar, kritički se osvrnuo na nešto (naša umjetnička scena to generalno loše podnosi), onda bi me redovito u nekom trenutku netko od tih mojih kolega ili prijatelja pitao Jesi ti frustriran zato što nisi upisao Akademiju? I, naravno, teško je njima povjerovati da nisam. Ali zaista nisam, zato što... ja sam htio sve ovo. Nisam niti imao povjerenja u sebe da bih mogao tvrditi da sam umjetnik ili pisac. Zato što je i **u tom imaginariju, samodoživljaju, smješteno klasno pitanje**. Ne znam kako se to može biti samo po sebi, a da danas nemaš osigurane egzistencijalne uvjete proizvodnje. Moraš raditi nešto drugo, moraš zaraditi pare. Nisam nikad niti pomislio da bih mogao živjeti od umjetnosti. Neki ljudi jesu, neki ljudi žive od toga. Dosta loše, ako nemaju obiteljske *backupove*. I jako mali broj njih dobro. I jako rijetko. U uređenim kulturnim politikama da, ali u Hrvatskoj ne. Ne možeš.

Nije li to problem? Komparativna književnost ti daje legitimitet i znanje u znanstvenom smislu pisanja o književnosti. Ali, čini mi se da kod nas prevladava iluzija da završetkom tog studija nužno stječeš i sposobnost pisanja. A gdje je ono da je preduvjet to da treba imati i nešto za reći? Čini mi se da mnogi ljudi, ista stvar je s bilo kojom umjetničkom školom, akademijom, misle da ih završetak takve škole automatski čini umjetnikom.

– Ljudi u svašta vole vjerovati. Pogotovo u moć i institucije.

E to je onda problem. Zato te pitam. Ne mislim da bi se trebao osjećati kao outsajder. Nego mislim da je kod nas to prilično rigidno postavljeno u smislu školovanja i puta.

– **Ja sam prije svega ekonomski outsajder** (smijeh).

Pitanje je kome se u tom polju može reći da si outsajder, a da te zapravo razumije? Ili klasni outsajder, to je zapravo preciznije. Uvijek kad malo "zakopaš" u povijest i genezu većine biografija shvatiš da se neki stanovi rentaju, da se neki novci oplođuju, da je dokolica osigurana, a ona nije nevažna u procesima proizvodnje umjetnosti. Moj život u tom polju je simulacija života. Laž. Tamo zapravo ne pripadam.

Cruising sa Srđanom Sandićem : Ognjenka La...

Na koji dio misliš?

– Zaista najdoslovnije. To je simulacija života. Mislim da ide iz te odgojne sirotinjske psihologije. Moji roditelji nisu nikad mislili da mogu više od onoga što su mogli. Da trebaju više. To te odgoji. A s druge strane te **nepopularni identiteti koje živiš/practiciraš formiraju u smjeru trajne isključenosti.** Koja nije loša. Ali je isključenost. I dalje mnogim privilegiranim prijateljima moram objašnjavati zašto su privilegirani. Moram objašnjavati zašto ja to nisam i, svakako, rasvijetljavati one momente kad to jesam. Meni je to jako često povređujuća praksa. Zato što shvaćam **da je, na čudan način, sugovornika sve manje.**

Identiteti? Množina?

– Da, da, da. Niz, seksualni, polunacionalni.

Aha, da, to je još uvijek problem.

– Da, da...a drugo, **kad smo dobili de facto redakcijski otkaz na HRT-u koji je došao s promjenom vlasti,** jedna urednica me pitala zašto ja govorim srpski. Ali, ona zna i ja znam da ona zna da ja ne govorim srpski. Međutim, ona je znala nešto drugo i zašto to pita. Njoj je smetalo moje ime. Jer je ono, zapravo, bilo srpsko prema njezinim standardima. Premda je ono dubrovačko. Po dubrovačkim standardima. Tako da to svako malo zna isplivati. Mene znaju, samo zbog toga kako se zovem, pitati jesam li iz Beograda. Ali **da sam rekao da se zovem Hrvoje i da sam iz Osijeka, rekli bi da pričam k'o pravi lega.**

(Foto: Boris Kovačev/Cropix)

U #S(i)nu bez s(i)nova" napisao si rečenicu da je intimno za tebe i političko. I čini mi se da je to ne samo napisano nego da stvarno tako i djeluješ, tako i misliš.

– Trudim se.

Pa pojasni malo! (smijeh) Zašto?

– Pa, znaš što, nisam dugo ovako bio intervjuiran, pa mi je malo... što sad trebam reći? (smijeh) To je feministička pozicija. **Pohađao sam Ženske studije i Mirovne studije.** Neformalno obrazovanje koje bi svi trebali pohoditi. Radi homofobije i posljedične, povremene autohomofobije, saznao sam ili i dalje saznajem što je žensko mjesto i što je ženska pozicija. Često su na sličnim adresama iz pozicije patrijarhalnog pogleda. Homofobija, koju sam implicitno i eksplicitno iskusio, uvijek je, u mojoj intimnoj analizi, imala veze s rodnom ekspresijom. Odnosno, s tom, za strejt ljude kontroverznom, feminiziranošću.

I za mnoge gej ljude kontroverznom.

– **To je mržnja prema ženama. To kad se kao mrzi "feminiziranost".** Djeluje kao da je kontra muškaraca koji je izvode i dijelom jest. Ali, zapravo, ta je mržnja usmjerena kontra žena. Svaki put kad muškarac odluči sebi dopustiti boju, ekspresiju, drukčiji performativ od onog koji mu je,

kakti, društveno dan u tom nekom nalogu koji je potpisao činjenicom da se rodio s kurcem, to je jako problematično. I ja sam sebi jako često u životu dopuštao biti feminiziran. Farbao sam kosu, imao sam pirsinge, nosio sam sve i svašta. Danas to više nisam. Ne zato što se ne osjećam ženstveno ili što u sebi ne nosim te tzv. kulturno određene ženske komponente. Nosim ih, vrlo ponosno. Ali, naprosto, moje tijelo više ne dopušta da se previše feminiziram. (smijeh) Sad idem u teretanu, moram smršaviti jer sam se udebljao. Sad sam više u *macho* fazi. (smijeh)

Cruising sa Srđanom Sandićem : Monika Herc...

Sad si ti jedan od onih koji kaže *no femi*.

– Božesačuvaj! Obožavam femi ljude, obožavam. Genijalna mi je svaka rodna igra. Sve to što ljudi zamišljaju da smiju biti, trebaju biti. I to je to. To je prekrasno. Ne znam jesam li ti odgovorio na pitanje.

Odgovorio si na... neka nepostavljena pitanja. Što misliš o tome, o ljudima koji razdvajaju intimno i političko? U smislu, nisam nikad i ne želim nikad pričati o svojoj intimi. Intimi u smislu seksualne orijentacije.

– Meni je to grozomorno! Bojim se tih ljudi. Bojim se tih političkih pozicija. Mislim da su one nužno problematične. To ne umanjuje uvid u spoznaju, informaciju, **da je mnogim ljudima jako teško biti ono što jesu**. I da snose raznorazne sankcije. Realne ili imaginarne. Ali, jedino što možemo je ići kontra toga. Razumijem da mnogi ljudi ne žele vjerovati u hrabrost kao vrijednost. Meni je to bilo važno. I to je, svakako, imalo veze i s odgojem. I imalo je veze s nekim odlukama... ja ne znam, kako bih ti rekao. **Mislim da smo svi pod utjecajem ideje o nekakvoj sreći**. S nepunih 16 godina rekao sam svojim roditeljima da sam gej, rekao sam svojoj porodici. Rekao sam svojim profesorima. U Osijeku. Imao sam najbolje profesore na svijetu. Nisam, naravno, razgovarao o tome s profesoricom iz matematike, jer mi matematika nije išla. I najneprimjerenije bi bilo o tome pričati s tom profesoricom. I'm gay, pa mi zato ne ide matematika. (smijeh) Ali, moje profesorice iz hrvatskog, iz umjetnosti, iz filozofije, iz psihologije su to znale, podržavale me. **Imao sam divne, divne ljude**. I, da ne govorim, na fakultetu i ovim mojim nekim drugim krugovima.

Dugo sam bio nakačen na toksične oblike ljubavne ideologije. A to je bilo vjerovanje u ljubav kao rješenje. U ljubav kao nešto što će ugasiti sve druge anksioznosti. Ljubav koja će smanjiti užas postojanja

Znam da je to imalo veze sa mnom. Ali ja nikad od toga nisam stvarao poziciju žrtve. Iako sam često bio žrtva. Meni je bilo jedino važno da imam iskrene odnose. Ljubavne odnose. Bilo mi je jasno da, ako volim tu svoju mater i svog oca, da im ne mogu lagati. To je kršćanska stvar, u konačnici. To se, naprosto, ne smije raditi. Ne smiješ lagati o tome 'ko si. I ne smiješ ne voljeti ono što voliš. I, eto, tako je to nekako išlo. I zapravo sam imao puno sreće. Ali bitno manje s muškarcima. (smijeh)

Često spominješ, i u razgovoru i u tekstovima, ljubav. Nije teško zaključiti da ti je jako bitna. (smijeh) Ali, ljubav u širem smislu, ne nužno kao romantična ljubav.

– Da. Pa vidi... **moj život je meni pokazao da ljubav dolazi zaista iz najne očekivanijih mjesta, od najne očekivanijih ljudi. Da ona nije programatska.** Da ona ne smije biti programatska. Da je ona nužno sloboda. I tu sad ne govorimo o seksualnoj komponenti, otvorenoj vezi, gdje se svatko jebe sa svakim. Govorim baš o prijateljskoj ljubavi. Dugo sam bio nakačen na toksične oblike ljubavne ideologije. A to je bilo vjerovanje u ljubav kao rješenje. U ljubav kao nešto što će ugasiti sve druge anksioznosti. Ljubav koja će smanjiti užas postojanja. E, ja sam u to vjerovao! Vjerojatno i dalje vjerujem u to, jednim malim kontroliranim dijelom. Što sam stariji, u tim neakvim novim pokušajima pronalaska takvog partnerstva, zapravo kiksam jer sam puno živčaniji, puno više očekujem. Ništa se nije smanjilo, samo je frustracija porasla. (smijeh) Tako da sad radim na tome da to smanjim. I da postanem racionalan. Konkretan.

Racionalan u ljubavi? Misliš da je to moguće?

– Ne znam. Nekako mi se čini da neki ljudi to mogu. Manje se osjećaju ugroženo u tome. **Često se u ljubavi osjećam "bolesno", jer meni cijeli svijet stane.** Potpuno odlijepim. To bude strašno, to je bolno iskustvo. (smijeh) Možda je baš to onaj "pravi" način. Imam zaista puno pametnije prijatelje od sebe. I to je isto jedna velika sreća. Jer oni vide da je to moja infantilnost. I onda me pokušavaju zaštititi od mene samog. Eto, to je ljubav. Ljudi koji me štite od onoga što hoću. Bože, ja sam ultimativno patetičan s tobom, Tihomire.

Moje autanje roditeljima i dalje je ostalo kao nešto što bi bilo bolje da se nije dogodilo. Oni su to deklarativno prihvatili. I ja u tom smislu ne mogu reći da, pogotovo u odnosu na mnoge ljude, nije bilo dobro. Ali ja nisam zadovoljan, ja sam htio više. Ipak sam htio da to bude pljesak i zagrljaj!

Malo i jesi. (smijeh) Ali, to je u redu. O tome isto pišeš, vjerojatno znaš da si to napisao. (smijeh) Ja ću služiti kao podsjetnik samo. Pišeš o kontroli emocija. Kako se netko može zaustaviti. Ovaj odnos se ne isplati, idem negdje u inozemstvo ili će nam se putovi razdvojiti vrlo brzo, a ja to vidim, zaustavimo se dok je vrijeme.

– Da, često sam citirao onaj trenutak iz filma "Sati". Kad **Meryl Streep govori svojoj kćeri** otprilike: "Sjećam se tog jednog jutra kad sam bila najsretnija i mislila sam da je to početak sreće. I da će je uvijek biti još više. Ali, nije. Nego je to bila sreća. Taj trenutak tad." U toj ljubavnoj praksi treba svako malo osvještavati da nužno tog kontinuiteta nema niti će ga biti. I da postoje ti odijeljeni trenuci u kojima se ono događa, to neko providenje. Taj neki trenutak spajanja. Ali, mislim da je nepovjerenje u zanesenost jedan veliki društveni problem. Ovoj avliji u kojoj jesmo. Zato što je ugašen instinkt za srećom. Za samoodržanjem. A ljubav nudi to. Te ideje koje smo, naravno, stvorili. Možda ljubav sama po sebi ništa ne može. Ali može jedan sijaset ideja koje upišemo u ljubav.

Ideje bi, inače, trebale biti jako moćne. I ljubav, kao ideja. Zanimljivo kako si to rekao i povezo. Nešto što nas tjera na nešto bolje. A spomenuo si i svoje starce, čak su i oni funkcionirali tako da ne traže i ne žele nešto bolje od onoga što jest.

– Nisu mogli povjerovati u to. I to je, zapravo, tragedija. To je tragedija. Što ljudi ne žele vjerovati u dobro i lijepo. Uz svu tu kršćansku ideologiju i praksu, jedino što im je izostalo je povjerenje u ljepotu i izgleda – nježnost.

Ovdje sam se često upoznao ili zaljubljavao u emocionalno inhibirane i potkapacitirane ljude za odnos, zato što je njihov identitet toliko ugašen i

toliko ne postoji u njihovu vlastitu životu, da onda sasvim jasno ne mogu postojati ni u mom. Bio sam im kao neka vrst maskote koja je za tu vrst izlaganja opasna

Teško je biti takav, naginjati prema zanesenosti, idejama, ljubavi, ljepoti općenito, i odrastati u ovom društvu. I ostati kakav jesi.

– Mene puno ljudi pita, često, zašto nisam otišao van živjeti. Kad to pitaju, uvijek je u podtekstu nekakav kompliment. U smislu, to što radiš bilo bi negdje prepoznato. I, zapravo, naravno... kad malo razmisliš, **u ovom mom polju bilo bi idealno raditi za GQ magazin u Engleskoj ili BBC.** I onda, kako si obeshrabren s tom sirotinjskom psihologijom kojom si indoktriniran, i zbog koje je, u tom smislu, teško razmišljati *out of the box*... s tom nekakvom klasnom zadatošću ispada da je Zagreb tebi – New York. A ne nešto drugo. Unatoč tome što vidiš ti i njujorke i londone i parize, sebe ne možeš imaginacijski izmjestiti tamo do kraja. Naravno, razmišljao sam onda o tome. Stvarno, koji je meni k****, zašto ne spakiram stvari i ne počnem živjeti taj spektakularni život iz serija u koji sam vjerovao? I onda zapravo shvatim da je jedino zbog čega bih otišao, i zbog čega znam da bih bio u pravu da odem, pa se tamo vjerojatno i lakše realiziram, bio bi taj ljubavni odnos. Ali, ideja da odlazim negdje pronaći partnera je meni neprihvatljiva.

Zašto misliš da bi ti drugdje bilo lakše naći nekoga?

– Zato što je to istina. A zašto je to istina? **Zato što postoje liberalnija, slobodnija, reguliranija, ekonomski osnaženija društva, društva s dužim kontinuitetom gej povijesti.** U kojima se pojedinci osjećaju adekvatno sa svojom rodnom, seksualnom ekspresijom. I mogu biti ono što jesu. Ovdje sam se često upoznao ili zaljubljuvao u emocionalno inhibirane i potkapacitirane ljude za odnos, zato što je njihov identitet toliko ugašen i toliko ne postoji u njihovu vlastitu životu, da onda sasvim jasno ne mogu postojati ni u mom. Bio sam im kao neka vrst maskote koja je za tu vrst izlaganja opasna. Jer, za mene se znalo. A ako je on sa mnom, onda će se znati i za njega. I te ponude koje bih dobivao, a to je da budemo intimni, ali ne javno, bilo mi je potpuno... ne. Ne, ne. E, ali otkud meni ta drskost i pomisao da ja to, sa sela tamo, mogu zamisliti... e, ne znam. Mislim zato što sam imao "lude" roditelje.

U smislu?

– Disfunkcionalna obitelj koja je sve izgovarala naglas. Nije se bojala ništa reći. I shodno, ja se nisam bojao ništa reći ili biti. To je najveći uspjeh moje familije.

U provinciji. Iluzija je da je za sve slobode, sve napredne ideje, odgovorno isključivo gradsko okruženje. Ima valjda nečemu i u osobnoj hrabrosti ne zbog okoline, nego unatoč njoj. Pitanje je sad otkud to? Otkud to da neka osoba ima tako nešto u sebi, a netko nema?

– Radikalna perspektiva ili radikalni odgovor na to je, a on je zaista točan u mom životu, da nisam imao što za izgubiti. Samo sam mogao dobiti. Mene nije čekalo nikakvo nasljeđe od babe koja je homofobna, pred kojom sam morao glumiti strejterstvo. Nisam imao utjecajne roditelje koji će me spojiti, pa ću ja dobiti posao radi njih. Dakle, nisam imao ništa za izgubiti od socijalnog niti ekonomskog kapitala, jer ga nisam ni imao. Tako da je meni jedino ostalo biti ja. Znaš, **kad gledaš onaj dokumentarac "Can I Be Me" o Whitney Houston, onda vidiš šta je problem.** Ona, zapravo, kad je stekla i postala to što je, nije smjela biti to što jest. Zato što je industrija rekla da je to neprihvatljivo. A i majka.

S nepunih 16 godina rekao sam svojim roditeljima da sam gej, rekao sam svojoj familiji. Rekao sam svojim profesorima. U Osijeku. Imao sam najbolje profesore na svijetu

I ja imam sreću... mislio sam da nikad to neću reći, ali stvarno imam sreću jer radim u "ženskoj" redakciji. I nemam nikakav problem biti ono što jesam. Govorim sve što želim govoriti i želim transparentno podijeliti sva svoja iskustva, uvide o vezama. Sam sam si dao tu privilegiju, istina. Neki ljudi zaista rade s homofobima i boje se.

Svoja iskustva si transparentno podijelio i u "S(i)nu bez s(i)nova". Prošlo je deset godina od izdavanja te knjige. Kako gledaš na nju i ostala svoja djela?

– **Što se tiče ove posljednje knjige**, iza nje jako stojim. Mislim da je ona i hrabra, da je taj proces jako važan, proces koji ju je stvorio takvom. Ona je nešto čemu se možeš vraćati, uvijek iznova, i dobiti ponešto novoga. Jer je kodirana i zahtijeva neku drugu vrstu koncentraciju negoli ovo banalno, ležerno, ljetno čitanje. Ona zahtijeva jednu vrst povjerenja prema tekstu za što, želim vjerovati, još postoji publika. **Publika koja knjigu čita polako, koja se s knjigom ne žuri nikamo i koja stvara odnos s literaturom na jednoj drugoj razini.** A ne da je literatura zabavi. Eksperimentalan je tekst, izmjenjujemo se i ne zna se tko što piše. Što se tiče "S(i)nu bez s(i)nova", mislim da je ta knjiga, ako je trebam nekad, negdje, pred nekim braniti, važna zato što se među prvima u toj generaciji usudila govoriti to što je govorila. Zanimljivo je bilo, kad su pisali o njoj, da je ta komponenta bila najignoriranija. Baš taj gej identitet. To je prezanimljivo. A to su pisali ljudi koji su to znali, razumjeli i doživjeli.

Pišeš neapologetski, bez ikakvog uvijanja, o svojem iskustvu. Možda je i to doprinijelo da se u reakcijama na knjigu taj aspekt najmanje spominjao. Ljubavna iskustva koja su, eto, u tvom slučaju gej.

– Pretpostavljaš da je ta kritička javnost bila toliko senzibilizirana da joj ta tema uopće nije bila zanimljiva? Ne bih rekao. Mislim da su ignorirali.

Tribina Čitanje kazališta: Ususret premijeri pre...

Koliko ti je to uopće bitno? Koliko si htio da i taj gej aspekt bude primijećen? Koliko ti je zasmetalo što taj dio nije bio zapažen?

– Jako! Meni je to grozno. Ali, to je strukturalna stvar. A struktura ili ovo društvo koje sebe zamišlja kao društvo, duboko je ignorantno prema toj temi. Užasno puno ljudi, kad ih pitaš postoje li biseksualci, kažu da ne. Također, kad im prepričavaš seksualne prakse ili život tzv. običnog pедера, njima je to nepojmljivo. **Ljudi ne mogu zamisliti da netko živi život na Grindru na način na koji ga žive homoseksualci. A zašto to ne mogu? Zato što to osuđuju.** A zašto to osuđuju? Zato što i dalje u svojoj dubokoj podsvijesti misle da je to nešto krivo i da je to nešto bolesno. E, sad, kako im ja tu mogu pomoći? Nikako.

Ali ono što mogu primijetiti jest da su ignorantni i da je to, zapravo, strašno. I da svaki put iznova, **kad se povede tema o tome, postoji jedna vrst podsmijeha. U smislu: "Srdane, tebi su svi pederi, nisu svi". Onda ja kažem: "Jesu, svi su.** Evo, baš su svi. Ja sad to tvrdim. A što tvrdiš? Ti tvrdiš da su svi hetero? Pa ajde da onda raspravimo o tome. Ja te mogu uvjeriti kako su svi gej. I šta sad?" Samo što nikoga taj razgovor, zapravo, ne zanima.

Sad jako generaliziram, naravno. Ali to je ono što ja i dalje doživljam kao iskustvo.

Kako si obeshrabren tom sirotinjskom psihologijom kojom si indoktriniran, i zbog koje je, u tom smislu, teško razmišljati out of the box... s tom nekakvom klasnom zadatošću ispada da je Zagreb tebi – New York

I dalje doživljam, kad razgovaram s većinom ljudi, bili oni gej, strejt, što god, da njima trans priča smeta. Njima ona suštinski smeta. Jer, zaista, narušava zadnju ideju postojanja na koju su navikli u njihovom usranom životu. Jer, ako se to prizna, onda će oni možda morati početi razmišljati o tome da možda nešto od toga ima i u njima. A s tim ogledalom se ne žele susresti. Mnogim lezbijkama, mnogim homoseksualcima su trans ljudi odvratni. Baš zato što znaju da je to dio njihove priče. I da ta njihova slučajna izvedba nije bila nimalo slučajna i da je to nešto inherentno što je u njima oduvijek postojalo. I uznemirava ih. I zato većina mojih kolegica, prijateljica, ne može zamisliti da biseksualci postoje. Jer su onda, u tom smislu, njihovi partneri optuženi. A jesu, optuženi su. I one su optužene, metaforički govoreći. Jako su optužene. Ali, što da im ja radim?

Kažeš, s jedne strane, tvoja prva knjiga, njezin cijeli queer aspekt je bio ignoriran. S druge strane, imaš ljude koji se boje na bilo koji način uopće uplesti u takve teme. Muzičari, glumci, pisci. Da ne bi bili doživljeni kao gej muzičari, gej glumci ili pisci. Ispada da će te, ako kreneš pisati o tim temama, prije ignorirati, nego te kategorizirati kao gej nešto.

– Postoji užasno puno drskih pitanja. Kad to kažem, govorim i o nekim svojim prijateljima, kolegama, pitaju me: "A zašto ti uvijek to moraš istaknuti?" Pa ja njih pitam: "A to je što, da sam peder?" Oni na to kažu: "Pa da. A znam ja neke koji o tome ne govore". Znam ja da ti znaš ljude koji ne žele govoriti o sebi kao autonomnim bićima. Također znam da to strukturi ovih društvenih vrijednosti savršeno paše. Ali, ja baš imam strahovitu potrebu biti ravnopravan. I sad je ta potreba jako problematična. Ako glumimo da živimo u nekakvom demokratskom poretku, onda moj diskurs mora biti ravnopravan tvom diskursu. Moram moći govoriti o tome što se meni događa, kako se ja osjećam, s kim supostojim, s kim želim supostojati. I to je to.

(Foto: Sara B. Moritz)

Ispada vrlo jednostavno. Ali, do mnogih ljudi to ne dopire.

– Ali, želim reći da to i pederima ne paše. Na primjer, teretane su sjajan primjer toga. Tamo nerijetko vidiš taj jedan bizaran sijaset autohomofobnih muškarčića, koji zadovoljavaju tu medijsku sliku seksualno poželjnog subjekta. I onda je to sve na nekoj masturbatorskoj razini, kao, gledamo se. To je dirljivo! To je dirljivo. I ja se ufuram u tu izvedbu, vrlo aktivno. Znam kako se to igra. I meni je to genijalna dirljiva igra. Super, dižem 10 kila, dižem 15 kila,

dižem 30 kila, pa smo mi onda muškarci, pa je samim time naša izvedba puno adekvatnija, pa smo potencijalno sebi, ali i međusobno, seksualno privlačniji. Ono što paralelno znamo o tom iskustvu je da je većina njih *bottom*. A *bottom* znači da su, zapravo, preuzeli taj "čudan" element rodne ženske ekspresije. **Žene su submisivne u kulturi, kao što su *bottom* submisivni u seksualnoj praksi u homoseksualnom odnosu. Upravo ta ekipa na Grindr u mrzi "feminizirane".**

Što misliš, koliko to proizlazi iz odnosa sa starcima? Kako je tvoje autanje imalo utjecaj na vaš odnos?

– Citirat ću film "**Judy**" s **Renee Zellweger**. **Judy Garland** se nađe sa svojim fanom koji je gej, sjede i piju. Judy je bila alkoholičarka. I pederi su alkoholičari jer moraju nekako ugasiti tu svoju "nedostatnost". I onda Judy njemu kaže, dok on prepričava jednu bizarnu situaciju, Engleska je to sredinom 20. stoljeća, kako su homoseksualci tretirani zakonski, hapsili su ih zbog toga što su to što jesu. I onda Judy kaže otprilike: "Oni samo mrze slobodu".

Kad sam rekao svojim roditeljima i taj cijeli nastavak našeg života, tata je umro, mama je još živa, reakcija je bila u smislu da sam si previše slobode dao. Njihovo nepovjerenje prema slobodi **je bila i njihova reakcija na moju homoseksualnost**. Ona nije bila dočeka pljeskom. Ali nije bila ni kažnjena. Nisu me istjerali iz kuće. Jeo sam, pio sam i mogao sam studirati. Ali, to je i dalje ostalo kao nešto što bi bilo bolje da se nije dogodilo. Oni su to deklarativno prihvatili. I ja u tom smislu ne mogu reći da, pogotovo u odnosu na mnoge ljude, nije bilo dobro. Ali ja nisam zadovoljan, ja sam htio više. Ipak sam htio da to bude pljesak i zagrljaj!

Kad to kažem, govorim i o nekim svojim prijateljima, kolegama, pitaju me: "A zašto ti uvijek to moraš istaknuti?" Pa ja njih pitam: "A to je što, da sam peder?" Oni na to kažu: "Pa da. A znam ja neke koji o tome ne govore". Znam ja da ti znaš ljude koji ne žele govoriti o sebi kao autonomnim bićima

Htio sam da bude oduševljenje, da se ispeče prase i torta, da se raduju sa mnom (smijeh). Da u toj slobodi živimo. Da taj partner bude dočekan s veseljem. Ali, to se nije dogodilo na taj način. Nije se dogodila ljubav. Dogodilo se, eto, to da se njima nešto dogodilo. A nije. Meni se dogodilo! Zapravo. Zamjeram svu glupost ovog svijeta svim ljudima koji tu glupost sprovode. Nadam da će oni sami sebi to oprostiti. Osobno im, svima njima, to ne mogu oprostiti. Možda ću jednom moći. Srce je zapravo oprostilo, da budem iskren, ali mozak nije. (smijeh)

* Seriju tekstova "LGBTIQ* identitet – kako ga žive hrvatski umjetnici?" objavljujemo uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije temeljem provedenog Javnog poziva za ugovaranje novinarskih radova u elektroničkim publikacijama.